

Tanzimat ve Bulgar Meselesi

Halil İncalcık

İstanbul, Kronik Yayınları, 2018, 192 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-27-3

Fatma CEBECİ*

Halil İncalcık'a ait olan Tanzimat ve Bulgar Meselesi adlı kitap Kronik Yayınlarından çıkmış olup, İlber Ortaylı'nın takdimiyle başlamıştır. Daha sonra Halil İncalcık'ın eserlerinin yaşatıldığına dair duyduğu mutluluğu hocanın kızı A. Günhan İncalcık'ın kaleme aldığı teşekkür yazısı, ardından İncalcık'ın Hal Tercümesi ile devam etmiştir. Önsözünde Bulgar Türklerinin kuruluşundan, coğrafyasından ve en parlak dönemlerinden bahsetmiştir. Eserde; İmparatorluğun Umumi Durumu, İmparatorluk İçeresinde Bulgarların Umumi Durumu, Vidin İsyanı, Vidin İsyanı ve Sırbistan, İsyanda Komitecilerin Rolü, İsyanda Rusların Rolü ve İngiltere, İdari ve Mali Bozukluklar, Vidin Gospodarlık Rejimi ve İlgası, nihayetinde ise Umumi Netice olmak üzere toplam dokuz başlık yer almıştır. Daha sonra içerikte yararlanılan vesikalar bölümü ile devam etmiştir. İlk bölümünde, İmparatorluğun umumi durumundan, yaşanan felaket yıllarının ardından bir düzenleme çabası olarak adlandırılan merkezi, idari ve mali alanda ıslahatta denilebilecek Tanzimat döneminden, toprak meselesine dayandırılan reaya ayaklanmalarından ve devletin çözümlerinden bahsetmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fcebeci96@gmail.com

İkinci bölümünde, Patrikliğin, Bulgar milletini nasıl Rumlaştırmaya çalıştığından ki Rum halkının kendisine olan bu güveni ve kibri eserde Osmanlı Devleti'nin Rum Patriğine tanıdığı geniş dini ve idari özgürlükten kaynaklandığı belirtilmiştir. Bulgar halkının milli kültürlerini nasıl yok edebileceklerine cevap aranan bir siyasetten bunun yanında Bulgarların milli uyanışlarının ne şekilde olduğundan ve bu milli şuurun ne şekilde daimi kılınacağından bahsetmektedir. 1841 öncesi muhtelif isyan teşebbüslerinden, Tanzimat sonrası toprak ile ilgili hükümlerden dolayı 1841 Niş bölgesinde çıkan isyandan, ağır vergilerden ve bu isyanlar sonrası bölgedeki Sırp ile Bulgar halkının tahrikane tutumlarından da ayrıca bahsetmektedir.

Üçüncü bölümünde, çözümlenemeyen toprak ve vergi meselesiyle 1849 Vidin yakınlarında, Boynitza'da çıkan köylü ayaklanmasından, bu ayaklanmanın da arkasında aslında iki tarafı idare eden Sırp beylerinin olduğundan bahsetmiştir ki Sırp beyleri Devlet-i Aliyyeye zaman zaman hoş bir görünüm sergileyip ardından ayaklanmaların temelini oluşturmuştur. Nitekim bir süre sonra devlet buna el atarak tavsiyeler de bulunmuşsa da 1850 dolaylarında Vidin havalisinde yeniden bir ayaklanma çıktığından fakat bu sefer ki ayaklanmanın daha şiddetli ve yıkıcı olduğundan, köy ağaları memurlar, subaşılar ve Müslüman kadın erkek ayırt etmeksizin nasıl katledildiklerinden bahsetmiştir. Bu durumda söylemeliyiz ki Sırp beyleri ayaklanmanın temeline İslav birliğini kurmayı koymuştur ve beyleri kendilerinin bir kurtarıcı olduğuna ikna etmiş, birçok vaatte bulunarak bu kadar yıkıcı bir tavır sergilemelerine sebep olmuştur. Bu durum karşısında belki de erken bir tedbir alınabilirdi Devlet-i Aliyye tarafından, fakat Sırp beyleri bölge valilerini de el altında tuttuğundan sebep bölgede istihbarat sıkıntısı baş göstermiştir.

Dördüncü bölüme geldiğimizde son asilerinde Sırp hududundan yerlerine dönmesiyle isyanın biraz da olsa bastırıldığından, fakat daha sonra Rusya'nın da olası bir isyanda Sırp beyleri gibi hareket ettiğinden veya etme ihtimalinden, Ayrıca isyan karşısında Osmanlı Devleti'nin önlemleri karşısında Sırp beylerinin Bulgar halkını (isyan eden bir grup Bulgar) nasıl etkilediğinden ve hatta bir bölümünde Sırp beylerinin gelip halkı kurtarmalarına dair arzuhalde bahsetmiştir ki bu arzuhalde Türklere iltimat etmediklerini, Sırp beyinin bir adam göndermesi karşılığında ancak yerlerine dönebileceklerini bildirdiler. Açıkçası burada dikkate değer bir kısım daha bulunmaktadır. Bulgar halkı arzuhalde hitap olarak "Haşmetlû" ifadesini kullanmıştır. Devamında ise ekleyerek, kendilerini kaybettiklerinden, Allah için Sırlardan nasıl yardım istediklerinden, yardım isteklerinin karşılığı gelmezse cümle halkın helak olacağından bahsetmiştir. (sayfa 93) Nihayetinde ise Sırp hükümetinin Bulgarlar lehinde kati bir yardıma girişmekten kaçındığı muhakkak görülmektedir.

Beşinci bölümde isyan sırasında komitecilerin rolü sırasıyla vesikalar eşliğinde ele alınmıştır. İsyana mahalli olan Vidin'in gerek mevki gerek de içinde bulunduğu hususi şartlar itibariyle umumiyetle tahrikât için pek müsait bir zemin teşkil ettiğinden, Niş komitesi bireyi olan Suno adlı kişinin mektubundaki bir bilgiden de ayrıca söz edilmiştir. Mektupta çalışmasının yalnızca kendi için olmadığını Türklerin elinde bulunan (burada Devlet-i Aliyye'den bahsetmektedir.) umum milletini

kurtarmak içinde mücadele ettiğini yazmıştır. (sayfa 96) Bu bilgi itibariyle Türkleri düşman bilerek halkının huzur ve güvenliği için endişe ettiğini anlıyoruz.

Altıncı bölüme geldiğimizde isyanda Rusya'nın rolünden ve İngiltere'nin tutumundan bahsetmiştir. Rusların isyan sırasında gizliden gizliye tahkirane bir tutumla Sırp beyleri misali halkı galeyana getirip isyanın büyümesine sebebiyet vermesinden, İngiltere'nin ise isyanda birtakım yolsuzluklara meydan vermesinden bahsedilmiştir.

Yedinci bölümde ise isyanlar sonrası idari ve mali açıdan bozulmalardan ve bu bozulmalara ilaveten yapılan ıslahatlardan bahsedilmiştir. Devlet-i Aliyye bu safhada büyük devletlerin müdahaleleri ve komitecilerin mütemadi tahrikleri sebebiyle ciddi bir şey yapmak zaruretini anlamış ve esasen idarenin ve toprak işlerinin muhakkak bazı ciddi ıslahata muhtaç olduğunu dile getirmiştir. Bu sırada hala bazı mahallerde yolsuz hareketlerin devam ettiği de Devlet-i Aliyyeye gelen haberler arasında yer almıştır. Reayanın idare-i mahalliyeden nahoşnut olmasından ve idarenin hakiki mekanizması olan Vidin meclisine olan itimatsızlıktan bahsetmiştir. Düzenlemelerin ilk safhasında Vidin'e bir vali ve ordu gönderileceğinden bahsedilmiştir. Böylelikle yönetimde otorite ve güven sağlanmaya çalışılmış olası bir ayaklanmaya tedbiren ise askerlerin hazır konumuna dikkat çekilmiştir. Tabi vali gönderilmesi tam anlamıyla adı geçen mahalde nüfuz ve selahiyet göstermesi anlamında anlaşılmalıdır. Çünkü Tanzimat sonra valilerin alanları daraltılmış ve vilayet idaresi esas itibariyle, o yerin Müslüman ve Hristiyan ileri gelenlerinden mürekkep mahalli bir meclisin eline verilmiştir. Islahatlara Meclis-i kebir ile devam edildiğinden, mali alanda ise vergilerin tahsisinden bahsedilmekle beraber bu vergilerden duyulan hoşnutsuzlukta dile getirilmiştir. Hatta reaya Meclis-i Valaya giderek vergiler konusunda şikâyetini dile getirmiş, meclis ise ot öşrü her yerde alınagelen umumi bir vergi olduğundan kaldırılmasına yanaşmamıştır. Hükümetin yakın ilgisi ve meclise ulaşabilirlik reayaya bütün dertlerini dökme fırsatını vermiş devlette olası bir ayaklanmaya meydan vermeden çözüm arayışına girme fikrini aşlamaya çalışmıştır. Yedinci bölümü özetleyecek olursak; en baştan beri bahsettiğimiz Tanzimat sürecinin Osmanlı Devleti için idarenin karışıklığına ve reayayı bezdiren türlü türlü suiistimallere son verilememiş bir gaile haline gelmiştir.

Sekizinci bölümde Osmanlı miri arazi sistemi ile münasebeti ve fetihten önceki devirlerdeki izlerden, Vidin Gospodarlık rejiminin hususiyetlerinden, Tanzimat'ın ilanıyla yapılan ıslahatlar ve 1850'deki durum, Gospodarlığın kaldırılmasına ilişkin bazı bilgilerden bahsedilmiştir. Bunun yanında toprak çeşitleri ve feodalite ilişkisine de değinilmiştir.

Dokuzuncu ve son bölüm olan netice kısmında ise genel bir değerlendirme ile Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyeti altında eski tarihi şahsiyetini en ziyade kaybetmiş sahalardan birini teşkil etmesinden, Birçoğu Osmanlılar tarafından kurulmuş olan şehirlerde hayatın tamimiyle Türklerin elinde olduğundan, Bulgarların ise köylerde, dağ kasabalarında sığıntı şeklinde yaşadıklarından, söz edilmiştir. Aslında Bulgar halkının anılan zamana kadar hiçbir ciddi hareket göstermeksizin milli kimliği olmayan köylü silik bir halk olarak adlandırılmasına dair bilgilerde doğruluğu tartışılır bilgiler

olmuştur. Çünkü 19.asrın ilk yarısında da Bulgar halkının bir millet olma yolunda büyük gayrette bulduklarını görüyoruz, 1850 Vidin isyanı da buna örnek olacaktır. Kitabın başlıklarını özetlemiş bulunursak son sayfalara doğru vesikalar bölümü yer almıştır. Vesikalar bölümünde Halil İncalcık içerikte bahsi geçen bilgileri belgeleyerek tarihçinin ufkunu genişletmiş, aynı zamanda okura güven vermiştir. Vesikalar kısmın arasında bir de harita kullanarak okura görsel bir bilgide sunarak hazinesini genişletmesine yardımcı olmuştur. Vesika bölümünün ardından kısa bir bibliografya bölümü okura sunulmuştur. Bibliografik bağlamda baktığımızda ise Halil İncalcık'ın 26 yaşında tamamladığı adı geçen eseri yazarken birçok kaynaktan yararlandığını tüm detaylarla hassasiyet içerisinde çalıştığını ve kaynak konusunun yanı sıra içerikteki bilgiler ışığında son olarak hocanın kelime haznesinin geniş olmasını da keza konu ile ilgili kaynak taramasını çeşitli yönlerden tamamladığını görmekteyiz. Kitabın sonu ise indeks başlığı altında toplanarak tamamlanmıştır.